

KOMUNIKÁCIA V STREDOVEKU: MENOVANIE UHORSKÝCH KAPLÁNOV V AACHENE

Communication in the Middle Ages: The Appointment of Hungarian Chaplains in Aachen

Jaroslav Nemeš

DOI: 10.17846/CL.2024.17.2.31-45

Abstract: NEMEŠ, Jaroslav. *Communication in the Middle Ages: The Appointment of Hungarian Chaplains in Aachen*. King Louis I of Hungary, a devout believer, built a Hungarian pilgrimage chapel (1366) near the Marian church in Aachen, where two chaplains were to serve. He provided material support to ensure the livelihood of the two clergymen. The chaplains were required to be fluent in Hungarian. Based on research of historical sources, we have identified the names of eight chaplains over a period of 86 years. The list shows that part were descendants of older German families living in Hungary. Therefore, in addition to their knowledge of Hungarian, they also had a good command of German. One of the eight, Paul Scalitzer, did not know Hungarian; he came from the Diocese of Bamberg, and his appointment did not meet the founder's conditions, making it an exceptional case for unknown reasons. Detailed biographies of the chaplains are not well-documented, but one, Gallus of Nižné Raslavice, was the son of a royal notary and familiar, while another, Stephen of Cluj-Napoca, was a royal chaplain. The administrative process for appointing a chaplain typically took at least six months, though the case of Nicholas Brant took over two years. By the 16th century, with the rapid decline of Hungarian pilgrims, the people of Aachen found this bureaucratically lengthy process less meaningful. This paper discusses the challenges in managing the two chaplaincy positions and communication strategies in the medieval period.

Keywords: *Middle Ages, Kingdom of Hungary, medieval pilgrimage, Aachen, Hungarian Chapel*

Uhorský kráľ Ľudovít I. zriadil v mariánskom chráme v Aachene Kaplnku sv. Ladislava slúžiacu uhorským pútnikom. Bola obľúbeným miestom, ľudia tam putovali každých sedem rokov, aby takto vzdali úctu Božej Matke a látkovým relikviám, ktoré pripomínali jej život. Kráľ ju vybudoval na vlastné náklady a zriadil v nej dve kaplánske miesta „na spásu svojej duše a duší svojich rodičov, s nádejou na večnú odmenu v nebi“. Uhorská kaplnka bola dostavaná do roku 1366, ako sme o tom informovali na inom mieste (Nemeš 2019, 7-8). Pridala sa tak do prstenca bočných kaplniek postavených okolo pôvodného oktogónu mariánskeho dómu z čias Karola Veľkého.

Cieľom nášho príspevku je preskúmanie procesu a princípov menovania uhorských kaplánov v Aachene a tiež zdokumentovanie ich mien. Priblížime procedúru postupu jednotlivých menovaní a prípadné špecifiká sprevádzajúce tento proces. Zaoberáme sa však iba obdobím stredoveku, teda existenciou pôvodnej gotickej kaplnky, ktorá bola ako prvá pristavaná k hlavnému oktogónu.

K výskumu dejín uhorskej kaplnky sme využili pramene z troch archívov: z Krajinského archívu Severného Porýnia-Vestfálska v Düsseldorf; z Archívu katedrály v Aachene a z Archívu mesta Aachen. Na týchto troch miestach sa v zachovaných fondoch stredovekých rukopisov nachádzali aj písomnosti k minulosti kaplnky. V spomenutých porýnskych archívoch ochraňujú niekoľko listín, v ktorých príslušní uhorskí králi predstavili kapitule meno nového kaplána. Išlo predovšetkým o menovacie (resp. poverovacie) listiny, prípadne ich neoverené odpisy z 15. storočia. Pod niektorými textami boli aj krátke záznamy o inštalácii kaplánov do úradu s konkrétnym dátumom.

Použili sme aj vizitačné protokoly a inventáre kaplnky, ktoré však máme zachované iba z rokov 1367 a 1381.¹ V 15. storočí prebehlo viacero kanonických vizitácií, no pri výskume nám však neboli nijako nápomocné. V rokoch 1438 a 1468 sa uskutočnili dve dekanské vizitácie, z ktorých sa, žiaľ, nezachovali autentické zápisnice. Pretrval iba neoverený a skrátenejší odpis ich inventára z 18. storočia nazvaný *Pro Memoria über Visitation der Ungarischen Kapelle*.² Ani v ňom však okrem zoznamu liturgických a sakrálnych predmetov nebolo uvedené meno žiadneho uhorského kaplána.

Iné účtovné písomnosti, napríklad súpisy príjmov a darov kaplnky, sa tiež uchovali iba výnimočne a útržkovito. Mená kaplánov sa v nich ale vôbec nespomínali. V edícii mestských účtovných dokladov z 15. storočia sme vyhledali meno iba jediného kaplána, hoci drobné príjmy a výdavky kaplnky tam boli na viacerých stranách zaznačené (Kraus 2004, 386).

Odbornej literatúry k téme personálneho obsadenia uhorskej kaplnky je poskromne a navyše je aj staršieho dáta. Náš pramenný výskum má ambíciu tento priestor vyplniť, prípadne korigovať niektoré mylné závery. Vyzdvihnúť môžeme dve staršie práce od autoriek: Edith Tömöry – *Az Aacheni magyar kápolna története* (1931) a Elisabeth Thoemmes – *Die Wallfahrten der Ungarn an der Rhein* (1937). Obe monografie, ktoré sa vyznačujú výbornou znalosťou prameňov, si udržali svoju hodnotu dodnes. Štúdia od nemeckého historika Franka Pohla v časopise *Ungarn-Jahrbuch* z roku 2007 riešila predovšetkým existenciu neskoršej barokovej kaplnky v období protireformácie (Pohle 2005 – 2007, 377-395). Najnovšia monografia mesta Aachen od Thomasa Krausa a kolektívu z roku 2015 spomínala kaplnku v rámci opisu „sedemročných púťí“ iba sporadicky (Kraus et al. 2015, 306-325). Kraus mal ako riaditeľ mestského archívu o tamojších stredovekých prameňoch výborný prehľad, no, žiaľ, v roku 2019 zomrel.

Spravovanie uhorskej kaplnky

Uhorský kráľ Ľudovít I. sa pri zriadení kaplnky a jej fungovaní inšpiroval postupom rímsko-nemeckého cisára a českého kráľa Karola IV., ktorý utvoril oltárnicstvo sv. Václava a vybudoval ho na poschodí aachenského chrámu 20. decembra 1362. Podľa dohody Karol IV. alebo jeho nasledovníci na českom tróne určovali osobu kaplána, ktorý musel predstúpiť pred dekana a kapitulou. Ak nejestvovali cirkevné prekážky, tí ho museli prijať do chrámu. Okrem toho, že mal byť Čechom známym češtiny, musel byť duchovne spôsobilý, aby vedel pútnikom slúžiť.³

Ľudovít nedal postaviť oltár, ale hneď celú kaplnku s dvoma kaplánskymi miestami. Aj dvaja uhorskí kapláni však museli ovládať reč uhorských pútnikov, aby im mohli v cudzine poskytovať plnohodnotné duchovné služby. Podľa historika Franka Pohleho museli byť znalí „*ungarischen oder wendischen Sprache*“ (Pohle 2005 – 2007, 377). Kaplánov uhorského pôvodu mohol vymenovať len

¹ Originál listiny: DAA, II. A.b. 8 Nr. 8.

² Odpis: DAA, II. Ab. 8. Nr. 14 – fol. 9r (1438); fol. 9v (1468). Edícia: Tömöry 1931, 54-55.

³ Originál listiny: DAA, II. A.a. 2 Nr. 6. Odpisy: DAA, II. A.b. 8 Nr. 4, pag. 1-3 (18. stor.); StAA, Hs. 280, pag. 127-132 (18. stor.).

uhorský kráľ, ale museli podliehať disciplinárnemu dohľadu kapituly, boli povinní prijať rezidenciu a mali právo zúčastňovať sa na chórovej službe (Pohle 2005 – 2007, 379).

Ako ďalší v poradí založili 26. júna 1495 svoj „Oltár štyroch doktorov“ slovinskí pútnici. Popri Panne Márii boli na ňom vyobrazení cirkevní učelia Augustín, Hieronym, Gregor a Ambróz (Staběj 1967, 108). Oltár sa nachádzal na poschodí chrámu, neďaleko toho českého. Odstránené boli oba spoločne v roku 1734 (Kraus et al. 2015, 325). Je prekvapivé, že v čase, keď sa tento spôsob poskytovania duchovnej služby pre rôzne národy pútnikov ukázal ako málo efektívny, bolo založené oltárnictvo pre Slovincov. Dôležitú úlohu v tomto prípade ale rovnako zohrávala snaha o vybudovanie si „domáceho“ jazykového prostredia v cudzine. Podľa historika Gabriela Hunčagu „schopnosť navzájom si porozumieť bola podmienkou akýchkoľvek snáh o *cura animarum* predovšetkým v prostredí, ktoré bolo z hľadiska jazyka cudzie“ (Hunčaga 2023, 55).

Ludovít zabezpečil v Aachene dvom uhorským kaplánom všetky materiálne podmienky na život a prácu. O právach a privilégiách neváhal rokovať so všetkými zainteresovanými stranami. Ktoré inštitúcie si musel nakloniť? Hlavne magistrát mesta, prepošstvo a kolegiálnu kapitolu. Získať tiež musel dôveru tamojších mešťanov, aby jeho zbožnú základinu podporovali. Samozrejme, celú pastoračnú aktivitu musel podporiť a posvätiť rímsky pápež, čo sa v prípade Urbana V. aj stalo.

Zo strany mesta Aachen boli súčinní richtár a magistrát, resp. prisažní, ktorí zastupovali svojich obyvateľov a uhorskému panovníkovi vyšli v ústrety. Kaplnke poskytli benefíciá, najmä rôzne nehnuteľnosti: niekoľko domov, lúky, nivy v mestskej priekope a pravidelné dôchodky (Nemeš 2019, 16-17). Obyvatelia mesta prispievali príležitostnými milodarmi, neraz poskytovanými aj prostredníctvom testamentov.

Kaplnka stála medzi bočnými prístavbami v mariánskom chráme, ktorý bol domovom kapituly, zboru kanonikov na čele s prepoštom a dekanom. Pre úspech uhorskej základiny bola kaplnka rozhodujúcou inštitúciou. Uhorských kaplánov musela prijať do svojho chóru, museli byť rovnocenní s ďalším nižším duchovenstvom, kaplánmi, oltárnikmi a inými benefíciátmi, ktorí pri kostole pôsobili. Okrem toho tam bolo zriadené i prepošstvo na čele s prepoštom.

Ludovít I. nemohol v Aachene všetko vybavovať a zabezpečovať osobne, preto ako svojho zástupcu poveril blízkeho človeka, brata Henricha, opáta cisterciackého kláštora Panny Márie v Piliši v rokoch 1356 – 1379. Panovník ho musel dôverne poznať, lebo bol zároveň kráľovským kaplánom a jeho služby využíval i predtým. Kláštor v Piliši ležal neďaleko Budína a jeho opát sa neraz zúčastňovali rôznych zahraničných posolstiev (A kiváltságos 1910, 19, 44 a iné). Nevieme, kedy sa Henrich do Aachenu vybral, no podľa historičky Edithy Tömöryovej to bolo v roku 1367 a pobýval tam asi desať rokov (Tömöry 1931, 7). Ako maďarsky hovoriaci kňaz potom zriadenú uhorskú kaplnku s kráľovským splnomocnením dočasne spravoval (CDH IX/4, 61; Hervay 1984, 145).

Zakladajúce dielo sa podarilo a uhorský kráľ sa za to tri roky po dostavaní kaplnky mestu odvdáčil. Kupcom z Aachenu priznal v Uhorsku rovnaké práva, aké tam mali kupci z Norimbergu a Prahy. Jeho obchodníkom doprial 2. marca 1369 výsadnú listinu, tzv. *Handelsprivileg*. Predovšetkým aachenské plátno sa v Uhorsku dobre predávalo, doklady poznáme napríklad zo Šopronu, Bojníc a Banskej Bystrice (Peltzer 1906, 452-454; Kraus 2002, 98-100, č. 219; Kraus et al. 2015, 139).

Vybudovanú kaplnku spolu so všetkými benefíciami a liturgickou výbavou podriadil Ludovít I. mestu a kapitule. Listinou z 2. januára 1370 zriadil rektorát kaplnky a ustanovil v nej dve kaplánске miesta (CDH IX/4, 215-218; Kraus et al. 2015, 323). Písomne zabezpečil všetky právne nároky voči mestu. Obaja duchovní museli byť v budúcnosti vždy menovaní uhorskými kráľmi.⁴ Pilišský opát Henrich následne listinou zo 16. apríla 1370 zaradil tieto dva nové posty pod právomoc

⁴ Jednoduchý odpis: StAA, RA II Allgemeine Akten 932, Nr. 4-5 (fol. 2r-3r, 4r-5r).

kapituly mariánskeho dómu.⁵ Pripomenul, že bol splnomocnený uhorským kráľom Ľudovítom rokovať s dekanom a kapitulou, aby zaistil správcovstvo kaplnky a zaopatrenie dvoch kaplánov. Výsledok spolupráce bol pôsobivý, dohoda obsahovala nasledujúce body:

1. Kaplánov do úradu uvádzali dekan a kapitula dómu, ako to bolo pri ostatných kaplánoch.
2. Kapláni skladali osobitnú prísahu pred kapitulou, pred ktorú mali predstúpiť.
3. Kapláni mali spadať pod trestnú právomoc dekana a kapituly.
4. Ak by v kaplnke zostal iba jeden kaplán alebo by tam neostal žiadny, dekan a kapitula ich miesta obsadia inými kaplánmi z chrámu. Uhorské dôchodky mali byť medzi nich proporčne rozdelené. Príčinou výpadku mohlo byť úmrtie, odstúpenie alebo odchod z mesta.
5. Prechodné obdobie trvalo dovtedy, pokiaľ uhorský kráľ dekanovi a kapitule nepredstavil nejakých iných kaplánov.
6. O uprázdnenom mieste (o vakancii) mal v období jedného mesiaca informovať uhorského kráľa druhý kaplán.
7. Všetky existujúce výdavky museli vyplatiť z dôchodkov uprázdneného miesta.
8. Dekan a kapitula mohli a smeli nedbanlivého kaplána k tomu nútiť a prinútiť.

Týmto konsenzom bolo ukončené úspešné vyjednávanie. Opát Henrich, tvorca tejto dohody, apeloval na dodržiavanie predpísaných ustanovení v mene kráľa Uhorska a všetkých jeho nasledovníkov. Prevádzku kaplnky, jej údržbu a zásobovanie dvoch kaplánov obstaral na okolitých trhoch, ďalšie nehnuteľnosti získal v spolupráci s magistrátom mesta. Úprimne poďakoval richtárovi, prísažným a senátu mesta, špeciálne vyzdvihol vzdanie úcty svätým kráľom Štefanovi a Ladislavovi, tiež kráľovičovi Imrichovi, ktorých relikvie ležali v kaplnke.

Panovníkovi už predtým vyhovel aj pápež Urban V. v dvoch pápežských listinách z Avignonu 1. augusta 1366. Dvomi kanonicky menovaným kaplánom doprial v uhorskej kaplnke slúžiť bohoslužby. Povolil im svedčať krajanov-pútnikov a rozhrešovať ich. Kapláni mohli činiť všetky cirkevné úkony a udeľovať sviatosti, ako aj pochovávať tam zomrelých. Nesmeli však ukrátiť práva tamojšieho farára. O dôležitejších veciach musel rozhodnúť miestny ordinár, t. j. sídelný biskup z Lutychu (Liège), ktorý mesto v rámci svojej diecézy spravoval. V druhej listine pápež zdôraznil, že kánonické právo a iné práva domácich cirkevných predstaviteľov museli zostať pri zakladaní kaplnky zachované. Dôležité preňho bolo, aby mohli uhorskí veriaci v meste Aachen bezstarostne sláviť bohoslužby (Theiner 1860, 82, č. 153 a 154; Sauerland 1910, 195-196, č. 523 a 524; Fierens – Tihon 1928, 848-850, č. 1820 a 1821).

Prví uhorskí kapláni Ján a Ján Gerlach

Výstavbu uhorskej kaplnky zavřšili v roku 1366, ihneď potom bola vybavená kráľovskými darmi a relikviami. Niekedy medzi rokmi 1370 až 1374 ju spolu s inventárom odovzdali do opatery mesta a kapituly. Zachované archívne pramene však vysvetľovali počiatočné fungovanie kaplnky iba čiastkovo: listiny viac hovorili o cirkevnoprávnych dohovoroch a fundačných procesoch; účtovné písomnosti zasa poukazovali na jej majetok, príjmy a dôchodky; iné, sporadicky zachované písomnosti, až na malé výnimky, nespomínali mená kaplánov alebo ich činnosť.

V prípade uvoľnenia jedného z dvoch kaplánskych miest zohrávali uhorskí kráľi ako patróni kaplnky s právom „prezentácie“ najdôležitejšiu úlohu. Stávalo sa tak v prípade úmrtia alebo odchodu kaplána z pozície. K listine zo 16. apríla 1370 sme sa už vyjadrili, kapláni mali byť po poverení

⁵ Originál listiny: DAA, II. A.b. 8 Nr. 6I. Edícia: CDH IX/4, 265-267.

kráľom predstavení dekanovi a kapitule. Pred obsadením miesta mali u nich vykonať prísahu. Mená prvých dvoch uhorských kaplánov poznáme – boli to dvaja Jánovia – *Johannes* a *Johannes Gerlacus* (CDH IX/5, 525-526; Tömöry 1931, 8, 60; Thoemmes 1937, 83; Hervay 1984, 145).

O kaplánovi Jánovi vieme vďaka listine z 27. októbra 1367. Opát Henrich z Piliša v nej potvrdzuje, že kráľovské dary, liturgické odevy, predmety, relikviáre a tabuľové obrazy, ktoré poslal panovník do Aachenu, kaplán Ján, menovaný za kráľovského kaplána v pútnickej kaplnke, v prítomnosti kapituly prevzal. Zariadenie kaplnky a jej klenotnicu teda Henrich osobne odovzdal kaplánovi Jánovi.⁶ Nič bližšie však o samotnej postave Jána listina neuvádza, preto pre nás zostáva neznámou osobou.

O druhom kaplánovi Jánovi Gerlachovi sa dozvedáme za podobných okolností. Listina z 9. júna 1381 ohlasovala, že brat Ulrich, opát kláštora v Piliši, bol poverený kráľom Ľudvítom vizitáciou uhorskej kaplnky. Ulrich tento sakrálny objekt navštívil a skontroloval, či sa úmysel zakladateľa naplnil. Podrobne rozpisal, aké predmety a cennosti našli spoločne s vicedekanom a kapitulou dómu v úschove u kráľovského kaplána Jána Gerlacha. Podľa vtedajších nariadení nemal žiadny z kaplánov z týchto vecí nič zobrať a kapitula mala dbať o to, aby sa z kaplnky nič nepredalo alebo nezamenilo.⁷ Aj v prípade Jána Gerlacha musíme skonštatovať, že žiadny ďalší konkrétny údaj o jeho osobnosti nemáme zachovaný.

O tom, že medzi početným duchovenstvom slúžiacim v mariánskom dome prebiehali najmä v časoch púti vážne spory, svedčí aj listina z 19. novembra 1390. Gróf Wilhelm von Wied, prepošť mariánskeho dómu, v nej ujasňoval jednotlivé kompetencie prepošťstva a kapituly. Medzi kauzami spomenul aj spravovanie uhorskej kaplnky (*van der ungerser capellen*), čo sa týkalo hlavne otázky znášania nákladov a delenia príjmov medzi jednotlivých kaplánov.⁸

Založením uhorskej kaplnky v Aachene vznikla zložitá právna situácia. Svetské beneficium uhorského kráľa bolo v úzkom priestorovom a funkčnom spojení so sakrálnym priestorom chrámu Panny Márie, ktorého majetky ale spravovalo mesto. Zdá sa však, že výnosy uhorskej fundácie aj v 15. storočí smerovali tam, kam mali, hoci veľké pútnické výpravy vyrážali na cestu do svätejny len raz za sedem rokov. V 15. storočí prichádzalo do Aachenu pri tejto príležitosti až päťtisíc pútnikov z Uhorska (Pohle 2005 – 2007, 379), celkom to bolo štrnásťkrát.

Kapláni Pavol Scalitzer a Havel z Raslavíc

Ľudovítov nasledovník na uhorskom tróne Žigmund Luxemburský mal k mariánskym látkovým relikviám v Aachene takisto veľmi blízky vzťah. Jemu tieto sväteniny dvakrát sprístupnili aj mimo sedemročného cyklu, konkrétne v rokoch 1414 a 1417. V druhom prípade sa však spolu s ním do svätejny dostal aj pospolitý ľud (Kraus et al. 2015, 306-307). Na základe zachovaných archívnych dokumentov vieme, že práve Žigmund sa o náboženskú základinu v Aachene staral vzorne a spravoval ju osobne.

Na začiatku 15. storočia vznikol nový problém. Jeho dôvod však ostáva neznámy. Post uhorského kaplána zastával duchovný, ktorý nepochádzal z Uhorska a ani nepoznal rodný jazyk pútnikov. Dokazujú nám to dve kráľovské listiny z roku 1417, ktoré tento problém riešili. Podľa záznamu v registratúrnych knihách žiadal Žigmund dňa 8. júna 1417, počas pobytu v Kostnici

⁶ Originál listiny: DAA, II. A.b. 8 Nr. 5 II. Edícia: CDH IX/4, 91-92 (inventár z roku 1367).

⁷ Originál listiny: DAA, II. A.b. 8 Nr. 8. Inventár v odpise: MNL OL, sign. DL-DF 276146. Edícia inventára: CDH IX/5, 525-526.

⁸ De concordia facta inter prepositum et capitulum et C Flor(enis) tempore ostensionis reliquiarum capitulo solvendis. Originál listiny: LA NRW D, Aachen, St. Marien, Urk. 269. Neúplná edícia: Thyssen 1910, 289-291, č. 32. Regest: Kraus 2005, 231-233, č. 423.

(nem. Konstanz), neznámu osobu, aby podporila jeho návrh na „kaplátku“ v Aachene. Ako uhorský panovník mal totiž právo toto miesto obsadiť. Urgoval preto v prospech Havla, syna Imricha z Raslavíc, svojho notára, keďže bol „*purus Hungarus*“. Koho v Aachene panovník konkrétne súril, sa zo zápisu nedozvedáme, ale určite išlo o vysokopostaveného cirkevného alebo svetského hodnostára (Altmann 1896 – 1897, 166, č. 2387).

Oveľa viac svetla do tohto prípadu vniesla ďalšia listina, vydaná tiež v Kostnici 1. augusta 1417 (Caro 1880, 141-143; Altmann 1896 – 1897, 176, č. 2497). Žigmund v jej úvode ocenil zbožnosť, ktorú prejavili jeho predchodcovia na uhorskom tróne, jednak založením a udržiavaním kaplnky v Aachene, ale aj preukazovaním rôznych darov milosti. Preto aj on chcel disponovanie s jej beneficiami „usmerňovať do lona kráľovskej slávy“. Rozhodol sa tiež, podľa jeho slov, vynaložiť osobitné úsilie na spravovanie beneficií, ktoré sa v meste nachádzali.

Z toho dôvodu Žigmund pripomenul rok 1410, keď bol do kaplánska uvedený „ctihodný Pavol Scalitzer, farár v Kasendorfe v diecéze Bamberg“. Pristavaná uhorská kaplnka bola vtedy „istým spôsobom“ uprázdnená a Pavol sa jej správy pravdepodobne legitímne ujal.

Neskôr sa však uhorský kráľ do počul, že spomenutý „*Paulus plebanus in Cassendorf*“ odstúpil z funkcie. „Rozdielnosť jazyka učinila tohto Pavla nevhodným pre riadenie zmieneného oltára.“ Spomenuté správcostvo si od kaplánov vyžadovalo z praktických dôvodov uhorskú príslušnosť. „Aby teda kaplnka alebo oltár v Aachene neutrpeľi škody degradáciou spomínaného držiteľa a ani starostlivosť o duše nebola nijako zanedbaná ich dlhou vakanciou“, po odstúpení Pavla Scalitzera kráľ Žigmund na jeho miesto menoval a prezentoval istého Havla.

O Pavlovi Scalitzerovi nevieme, kedy, prečo a ako sa ocitol v správe uhorskej kaplnky v Aachene. V čase, keď o ňom Žigmunda informovali, bol už zrejme farárom v Kasendorfe, menšom bavorskom mestečku s trhovými privilégiami, vzdialenom asi 35 kilometrov od Bambergu. Pavol sám rezignoval, pretože nevedel po maďarsky a pri práci s uhorskými pútnikmi sa neosvedčil. Veľká sedemročná púť sa konala v roku 1412 a práve to mohol byť čas zlomu, keď veci vyšli najavo. Kráľ musel po odstúpení Pavla konať a vymenovať iného kaplána. Prečo prípad neriešil už v roku 1414, keď bol v Aachene osobne, nevedno. Nového kaplána napokon vymenoval až v auguste roku 1417, keď tam pobudol druhý raz.

Novoustanovený Havel (lat. *Gallus*) bol klerikom pochádzajúcim z diecézy Jáger (maď. Eger) v Uhorsku, bol synom nebohého Imricha z Raslavíc (*Raslawitz*), Žigmundovho notára a „oddaného familiára nášho milovaného“. Na novom pôsobisku mal Havel po „slobodnom odstúpení spomenutého Pavla“ vykonávať „namáhavú prácu, akou bolo cvičenie v cnostiach, miernosti mravov, plnosti stálosti, dlhoročnej znamenitosti, vytrvalosti“ atď. Jeho výber prebehol podľa platných pravidiel uhorskej základiny.

Nad spomenutou kaplnkou a jej oltárom „akýmkoľvek spôsobom uprázdneným“ (*quovismodo vacante*) uplatňoval Žigmund ako uhorský kráľ „právo zaopatrenia alebo autoritu zaopatrenia“ (*ius provisionatus sive auctoritas provisionis*) a „právo prezentácie“ (*ius presentandi*). Vyhlásil, že kaplnke alebo oltáru poskytoval a „milostivo poskytuje terajší patronát“ (*presenti patrocinio providemus gracie*). Kráľ sa rozhodol predstaviť prepoštovi, dekanovi a kapitule dómu, spoločne a nerozdielne, spomínaného Havla ako rektora kaplnky alebo oltára. Pokiaľ Havel alebo jeho legitímny zástupca vstúpi v mene kráľa do vyššie uvedenej kaplnky alebo oltára obvyklým spôsobom, musia ho uviesť do tohto benefícia. Spolu so zodpovednosťou potom prevezme aj právo na jeho úžitky alebo farchy vyplývajúce z prenájmu vlastných domov, odvedených plodín, majetkov a iného príslušenstva zmienenej kaplnky a oltára.⁹ Prepošta a kapitolu panovník upozornil na to, že „podľa vyššie

⁹ ... *de fructibus redditibus proventibus juribus emolumentis et obventionibus ac domibus et pertinenciis prefate capelle ac altaris responderi.*

uvedeného cirkevného zvyku tak museli urobiť bez meškania, hneď ako zazreli vyslaných prítomných, s účinnosťou bez ohľadu na námietky“.

Správcovstvo nad kaplnkou alebo samotným oltárom mohlo byť udelené komukoľvek iba cez kráľovskú autoritu. Zároveň vládár zrušil predošlú dispozíciu alebo ustanovenie, anuloval jeho aktuálnu platnosť a odstránil akéhokoľvek držiteľa benefícia, ak by nejaký existoval, zo správcovstva tej istej kaplnky alebo oltára. Vyhradil si teda osobitné právo menovať niekoho na post kaplána. Ním nepovolaného človeka v tejto funkcii nestrpel.

V závere listiny nechýbala zmienka o spečatení tajnou pečaťou uhorského kráľovstva a datovacia formula: „Dané v Kostnici v prvý augustový deň roku Pána 1227, teda tridsiateho prvého roku nášho panovania v Uhorsku a siedmeho roku rímskeho panovania.“

V Uhorsku narodený kaplán Havel pochádzal z obce Raslavice, ktoré ležali na polceste medzi kráľovskými mestami Prešovom a Bardejovom. Obec s týmto názvom však vznikla až v roku 1971, a to zlúčením Vyšných Raslavíc (najprv so slovenským obyvateľstvom) a Nižných Raslavíc (s maďarským obyvateľstvom). Keďže Havel rozprával po maďarsky, s najväčšou pravdepodobnosťou pochádzal z Nižných Raslavíc. V tejto lokalite stál hneď pri hlavnej ceste neskororománsky Kostol sv. Alžbety z druhej polovice 13. storočia.¹⁰ Nižné Raslavice sa nazývali i Uhorskými alebo Maďarskými Raslaviciami. Od Vyšných (Slovenských) Raslavíc ich oddeľovali dva potoky – Sekčov a Rešovka (Novák 2008b, 36; Beňko 1985, 188-190). Administratívne patrili do Jágerskej diecézy a Šarišskej stolice.

Nebohý Imrich z Raslavíc, otec vymenovaného kaplána Havla, bol notárom kráľa, teda vyšším úradníkom na dvore. Nesporne teda patrili k nejakému významnému zemianskemu rodu. Žigmund ho dokonca zaradil medzi svojich familiárov. Pred rokom 1345 sa v Nižných Raslaviciach usadili zemanovia zo susedných Tročian (Súpis 1968, 386), tak by sa teoreticky dala predpokladať príslušnosť k tomuto rodu. Naopak, Ferdinand Uličný videl za zemanmi z Raslavíc (de Razlawycha) potomkov šľachtica Tiba, ktorému tamojší majetok daroval niekdajší kráľ Ladislav IV. (Uličný 1990, 260-262; 1994, 70). Imrichov syn Havel sa však vydal na kňazskú dráhu a po čase sa ako kráľovský kaplán odobral do Aachenu. O ostatných jeho potomkoch nevieme nič bližšie.

Kapláni Peter Vavrinec z Drienovca a Štefan z Klužu

O šesť rokov neskôr, po uprázdnení jedného kaplánskeho miesta, sa dozvedáme o menovaní ďalšieho kandidáta. Stalo sa tak v apríli 1423 po smrti predošlého kňaza, ktorým mohol byť aj Havel z Raslavíc (?). Žigmund Luxemburský to začal riešiť až po tom, čo mu z Aachenu „dlho posielali svoje listy a prosebné modlitby podnietené zbožnosťou a náboženstvom“ (Altmann 1896 – 1897, 389, č. 5512; Szilágyi 1934, 196, pozn. 79). Kapitule Panny Márie predložil meno nového kaplána do uhorskej vikárie (*ad vicariam seu capellam Hungaricam*) v kolegiálnom kostole, nad ktorou si ako uhorský kráľ uplatňoval právo prezentácie (predstavenia). Ako uviedol, post si vyžadoval muža, ktorý ovládal maďarský jazyk a bol vhodným duchovným prostredníkom pre kajúcnikov z Uhorska. Nájdenie takého kňaza nebolo pre Žigmunda vôbec jednoduchou úlohou: „Je pravda, že my, zostupujúc cez naše Uhorské kráľovstvo k rôznym panstvám, sme sa usilovali získať človeka vhodného na takýto podnik, a napokon sme prišli do Košíc.“ Tam poveril a ustanovil Petra Vavrince z Drienovca (*Petrus Laurentius de Somodi*) s pokynom, aby ho v Aachene prijali. „Vybrali sme si kňaza z diecézy Ostrihom, nášho milovaného, osvedčeného povahou i životom, ktorý by mohol s úžitkom predsedať tomuto úradu a postarať sa o spásu duší, ako si to vyžadovali kajúcnici.“

¹⁰ Dnes je to evanjelický Kostol sv. Trojice v Raslaviciach.

Žigmund ďalej v listine uviedol, že za zriadenie kaplnky a jej „upevnenie všetkými spôsobmi“ boli uhorskí králi ako jej zhotovitelia plne zodpovední, tiež za všetko imanie, pôžitky a výnosy z nej. Aj on si chcel túto povinnosť splniť, preto tak učinil. Záver jeho listiny ukončila datovacia formula: „Dané v Košiciach 25. apríla 1423, tridsiateho siedmeho roku nášho panovania v Uhorsku, trinásteho roku rímskeho a tretieho roku českého panovania.“¹¹

Somodi bol historický názov dnešnej obce Drienovec. Podľa historika Jozefa Nováka sa obec prvýkrát spomínala ako kráľovský majetok v roku 1335. Ležala v Abovskej stolici, konkrétne na ceste prechádzajúcej pod Turnianskym hradom smerom do Košíc. Vyberalo sa v nej mýto (1396), stál tam mlyn a v 14. storočí stál nad ňou aj kamenný hrádok (Novák 2008a, 226-227; Súpis 1967, 340). Peter Vavrinec bol kňazom Ostrihomskej arcidiecézy (*presbyter Strigoniensis diocesis*), čo sa zhoduje aj s tvrdením, že potočná radová dedina Drienovec patrila v stredoveku práve do tejto arcidiecézy. V Aachene pôsobil pätnásť rokov, až do svojej smrti. Okrem týchto spomínaných ďalšie správy o jeho osobe nemáme.

To, či kaplána Petra uhorský kráľ osobne poznal a prečo ho vybral, nevedno. Mohol mu ho niekto odporučiť. Vybavením celej záležitosti bol osobne poverený ostrihomský veľprepošť František Gewitz (1421 – 1426), ktorý bol zároveň cisárskym vicekancelárom a pápežským protonotárom (Tóth 2007, 642; Kollányi 1900, 90). Jeho poverenie vyplývalo zo záveru listiny: „*Ad mandatum domini regis Franciscus prepositus Strigoniensis*.“ Práve prepošť František riešil, ako je zrejme zo zachovaných listín, početnú domácu a zahraničnú agendu. Podľa Loránda Szilágyiho *Cancellaria imperialis* prijímala opatrenia aj vo veciach, ktoré neboli diplomatickými záležitosťami, napríklad v prípade zahraničných členov rádov pod uhorským kráľom (Rád sv. Juraja, Dračí rád). Vydávala tiež pasy a vstupné listy uhorským poddaným cestujúcim do zahraničia, chránila záležitosti uhorských poddaných nielen v ríši, ale aj v cudzine (Szilágyi 1934, 196). To sa zhodovalo s povahou a charakteristikou vtedajšieho putovania do Aachenu.

Nasledujúcich pätnásť rokov nám nezanechalo žiadnu ďalšiu písomnú agendu. Menovanie nového kaplána prebehlo v roku 1439. Na základe neskoršieho odpisu v repertóriu listín aachenského chrámu z 2. polovice 15. storočia vieme o ďalšom uhorskom kapláňovi – presbyterovi Štefanovi z Klužu (*Stephanus de Clausenburg*).

Rímsky kráľ Albrecht II. Habsburský, tiež uhorský a český kráľ, prezentoval v dôsledku uvoľneného miesta a na základe práva prezentácie Kapitule Panny Márie v Aachene do uhorskej kaplnky sedmohradskeho kňaza Štefana. Stalo sa tak po smrti kaplána Petra Vavrince (*per obitum honorabilis quondam Petri eiusdem capelle ultimi capellani*). Kráľovská listina bola štandardne adresovaná prepošťovi, dekanovi a kapitule chrámu. Kráľ Albrecht potvrdil, že ak akýmkoľvek spôsobom zostalo jedno z dvoch kapláňských miest neobsadené, mal podľa patronátneho práva (*presentatio seu ius patronatus*) povinnosť predstaviť inú vhodnú osobu na toto miesto. Tak, ako to kedysi ustanovil jeho predchodca a fundátor kaplnky kráľ Eudovít.

Vymenovaného Štefana z Klužu (dnes Cluj-Napoca v Rumunsku) predstavil ako „milovaného zbožného kňaza a svojho kaplána“ pochádzajúceho zo Sedmohradskej diecézy so sídlom v Alba Iulii (*presbiterum dioc. Alben. Transsiluanen. capellanum nostrum deuotum dilectum*). Panovník žiadal hodnostárov kapituly uviesť a potvrdiť (*investire, confirmare*) kaplána Štefana ako druhého kaplána „do tej istej kaplnky Uhrov vo vašom kostole“. Apeloval na ich povinnosť zabezpečiť mu práva všetkými možnými spôsobmi, aby mu vyrovnali dlhy „z výnosu almužny [t. j. benefícia, pozn. autora] a podielu jedného kaplána tej istej kaplnky“. Teda urobiť všetko tak, ako to mal v úmysle kráľovský zakladateľ tejto uhorskej základiny.

¹¹ Originál listiny: LA NRW D, Aachen, St. Marien, Urk. 334; pozri tiež: Repertorium des Urkunden und Acten Archivs des Königlichen Krönungs-stifts B.M.V zu Aachen (sine data), pag. 370. Fotokópia repertória: StAA, sign. Staatsarchiv in Düsseldorf, Marienstift zu Aachen.

Na záver kráľovskej listiny nasledovala koroboračná formula a dátum: „Dané v Starom Budíne dňa 5. júna roku 1439, panovania nášho druhého roku.“¹²

O tom, či sa Albrechtova vôľa v aachenskom chráme skutočne naplnila, sa dozvedáme z dodatočnej poznámky pod odpísaným textom listiny. Zápis sa viaže k sobote 18. júla 1439 a k času tichej omše (*hora silente misse*¹³), teda k skorému ránu pred východom slnka (Friedrich 1997, 30, 318). Vtedy sa v chráme zhromaždili dekan a členovia tamojšej kapituly, aby kvôli presbyterovi Štefanovi z Klužu a jednému benefíciu uhorskej kaplnky zadostučinili cirkevnému právu. Na základe „sily listín“ zložili dvaja noví kapláni prísahu podľa zvykov.¹⁴ „A ja, podpísaný Peter Norrius, na základe poverenia od spomínaných pánov dekana a členov kapituly voviedol som tohto pána Štefana do držby spomínanej kaplnky, za prítomnosti pánov svedkov, presbyterov Šimona Roisplacka a Guerarda Lywntera, v sakristii a kaplnke.“¹⁵ Tolko hovoril krátky zápis vyhotovený o šesť týždňov neskôr pod kráľovskou menovacou (poverovacou) listinou. Štyri týždne Štefan cestoval a dva týždne čakal, kým ho kapitula inštalovala do správy prideleného benefícia. Keďže sa „vytratil“ aj z ďalších písomných správ, žiadne ďalšie informácie sa o ňom nedozvedáme.

Kapláni Mikuláš Brant a Benedikt Winter

Čas sa posunul o ďalších šesť rokov, kým jedno z dvoch kaplánskych miest znova zostalo určité obdobie neobsadené. Situáciu musel vyriešiť rímsko-nemecký kráľ Fridrich III. v zastúpení, ako strýc a poručník uhorského kráľa Ladislava Pohrobka, ktorý mal v tom čase iba päť rokov. Fridrich bol jeho poručníkom a konal v jeho mene od 23. augusta 1440 až do roku 1452 (Papajík 2016, 266-267). Do uprázdnenej uhorskej kaplnky prezentoval, podľa patronátneho a prezentačného práva uhorských kráľov, svojho kandidáta.¹⁶ Menovacia listina bola vydaná vo Viedenskom Novom Meste (*in Noua Ciuitate*) a potvrdená „odtlačkom našej kráľovskej pečate“ s datovaním 13. júla 1445, „roku panovania nášho šiesteho“.¹⁷ Fridrich III. situáciu v aachenskom dóme poznal z osobnej skúsenosti, keďže v ňom bol tri roky predtým, dňa 17. júna 1442, korunovaný za rímsko-nemeckého kráľa (Papajík 2016, 75).

Fridrich sa na začiatku listiny adresovanej dekanovi a kapitule dómu v Aachene odvolal na predchádzajúceho uhorského kráľa Ľudovíta, ktorý tam zriadil kaplnku pre uhorských veriacich ku cti sv. Štefana a iných svätých s dvoma kňazskými miestami. Namiesto sv. Štefana-kráľa však v texte uviedol sv. Štefana prvomučeníka, takže koncipient z jeho kancelárie zrejme nepoznal uhorské reálie (*sub titulo sancti Stephani martiris et aliorum sanctorum fundata*).

Kapitule a jej dekanovi po viacerých ich žiadostiach predostrel do uhorskej kaplnky „ctihodného pána Mikuláša Branta, kňaza z Aachenu a kanonika z Vacova“, dobre ovládajúceho maďarský

¹² Odpis listiny: LA NRW D, Aachen, Marienstift, Rep. u. Hs. Nr. 5, fol. 67v (pag. 131); pozri tiež: Repertorium des Urkunden und Acten Archivs des Königlichen Krönungs-stifts B.M.V zu Aachen (sine data), pag. 393. Fotokópia repertória: StAA, sign. Staatsarchiv in Düsseldorf, Marienstift zu Aachen.

¹³ *Missa bassa* alebo *missa silenta* sa konala ešte pred svitaním, v tichosti. *Missa matutina* bola ranná omša pri východe slnka (so spevom hymnov).

¹⁴ Druhý anonymný kaplán skladal prísahu asi s poverením pre nejakú ďalšiu bočnú kaplnku alebo oltár.

¹⁵ Pravdepodobne bol tento text z 18. júla 1439 pôvodne napísaný na rube listiny z 5. júna 1439, takto ho totiž nájdeme aj v repertóriu.

¹⁶ ... *ad eandem capellam cuius ius patronatus seu presentatis dum vacat, ad regem vngarie pertinere dinoscitur propter rex.*

¹⁷ Odpis listiny: LA NRW D, Aachen, Marienstift, Rep. u. Hs. Nr. 5, fol. 68v (pag. 133); pozri tiež: Repertorium des Urkunden und Acten Archivs des Königlichen Krönungs-stifts B.M.V zu Aachen (sine data), pag. 399. Fotokópia repertória: StAA, sign. Staatsarchiv in Düsseldorf, Marienstift zu Aachen.

jazyk, so znalosťou písma a morálne spôsobilého. Mikuláš mal zabezpečovať duchovné potreby Uhrov počas púti do kolegiálneho kostola Panny Márie. Rektorát kaplnky bol už dlhší čas z viacerých dôvodov uprázdnený, okrem iného aj pre chabé majetkové zabezpečenie, teda nedostatočné príjmy.

Smrťou posledných dvoch kaplánov, prípadne iba jedného z nich, sa miesto v Aachene uprázdnilo (*per obitum ultimorum vel ultimi capellanorum seu capellani eius vacantem*). Preto Fridrich v mene uhorského kráľa Ladislava vyhovel opakovaným žiadostiam hodnostárov a poprosil ordinariát kapituly, aby Mikuláša ako jeho kandidáta uviedli do správy kaplnky. Zároveň panovník súhlasil s tým, aby boli všetky zisky a výnosy uhorskej kaplnky v plnej výške vyplatené, ak by ich použili na „náležitý a obvyklý obrad uvedenia kaplánov“.

O novovymenovanom kapláňovi Mikulášovi Brantovi, kanonikovi z Vacova (*canonicum Vacciensem*), sme sa nič bližšie nedozvedeli, nenašli sme ho ani v žiadnych zoznamoch členov tejto kapituly v stredoveku. Pravdepodobne už pred rokom 1445 dlhšie pôsobil v Aachene, lebo vo Fridrichovej listine sa spomínal i ako *presbiter Aquensis*. Vedel po maďarsky, takže mohol pochádzať z Uhorska. Originál tejto kráľovskej listiny sa nezachoval a jej text poznáme iba z neovereného odpisu v knihe s 95 fóliami. Pisár kapláňovo priezvisko skomolil a prepísal ho nie ako Brant, ale ako Bramit. Preto je kaplán v staršej literatúre známy pod prekrúteným menom Mikuláš Bramit.

Zvláštne je aj to, že obrad prijatia Mikuláša do personálneho stavu uhorskej kaplnky v Aachene sa konal neočakávane neskoro, a to až 28. júna 1447. Vieme to z krátkeho zápisu pod textom listiny. Kanonické ustanovenie prebehlo pred všetkými prítomnými zhromaždenými v sakristii dómu, „pred pánmi dekanom a kapitulou, pánmi Christianom Bemerom a Jánom Hasemuylom ako svedkami a ďalšími.“ Trvalo teda takmer dva roky, kým jeho inštalácia prebehla. Kde sa veci zastavili, nevieme. K náprave možno napomohla skutočnosť, že v tom mesiaci a roku, v júni 1447, sa konala veľká sedemročná púť k látkovým relikviám a kapitula chcela celú záležitosť právne usporiadať.

S menom kapláňa Mikuláša Branta sme sa na rozdiel od iných kaplánov stretli ešte raz. Do účtovných kníh mesta Aachen v 15. storočí sporadicky zapisovali i drobné príjmy alebo výdavky uhorskej kaplnky. Popri menších obnosoch peňazí tam ale mená aktuálnych kaplánov neuvádzali. Výnimkou bol práve zápis z rokov 1457 až 1462, kde sa raz spomínal zmienený *hern Niclais Brant, cappellaen der Vngersser capellen* (Kraus 2004, 386, 32/120). Teda na tejto pozícii pôsobil Mikuláš ešte minimálne desať rokov.

Ďalšie menovanie sa uskutočnilo v roku 1453 a išlo o druhý kapláňsky post, keďže prvý zastával už zmienený Mikuláš. Medzitým už plnoletý a svojprávny uhorský kráľ Ladislav V. Pohrobok prezentoval Kapitule Panny Márie v Aachene kňaza Benedikta Wintera z Rábskej diecézy (dnes Győr v Maďarsku). Menoval ho do vakantnej uhorskej kaplnky, ktorá podliehala jeho patronátnemu právu (*ius patronatus habemus*).¹⁸ Poverovaciu listinu Ladislav adresoval „milovanému nášmu urodzenému mužovi Benediktovi Winterovi, kňazovi Rábskej diecézy“, pričom vyzdvihol jeho „život a poctivosť mravov a iné chvályhodné zásluhy cností“. O kaplnke sa zmienil, že ju založil jeho kráľovský predchodca „pre slávu Boha a jeho Panny“ a zároveň ju obdaroval početnými príjmami a dôchodkami. Právne a fakticky uvoľnené kapláňské miesto kráľ potom udelil Benediktovi (*de iure et de facto vacantem tibi contulimus*), vrátane jeho benefícia (*te instituendo in illo beneficio*). Panovník požiadal „všetkých ostatných ľudí akéhokoľvek stavu“, mysliac hlavne na kapitolu a osadenstvo chrámu Panny Márie, aby boli v tejto cirkevnoprávnej veci súčinní.

¹⁸ Odpis listiny: LA NRW D, Aachen, Marienstift, Rep. u. Hs. Nr. 5, fol. 72r (s. 200); pozri tiež: Repertorium des Urkunden und Acten Archivs des Königlichen Krönungs-stifts B.M.V zu Aachen (sine data), pag. 411. Fotokópia repertória: StAA, sign. Staatsarchiv in Düsseldorf, Marienstift zu Aachen.

Listina skončila datovacou formulou: „Dané vo Viedni v najbližší piatok pred Turícami, roku Pána 1453, panovania nášho roku trinásteho“, čo predstavovalo 18. mája 1453.

Pod listinou bola neskôr dopísaná správa o naplnení vôle uhorského panovníka. Záznam potvrdil, že vo štvrtok 5. júla 1453 bol Benedikt Winter prijatý a inštalovaný cez pána vicedekana a členov kapituly do jednej z uhorských „kaplánok“, a to po absolvovaní prísahy za prítomnosti svedkov Pavla Guldeywysa a Gerarda Lywntera, kňazov-kaplánov.

Ešte sa ponúka dôvetok: Ladislav I. Pohrobok, už ako český kráľ, 30. júla 1455 osobne vymenoval aj oltárnika českého oltára v Aachene – kanonika Žigmunda z Jihlavy (Hilger 1973, 232). On ho tam potom, ako svojho kráľa dobrodinca, nechal vyobraziť klačiaceho pod krížom na jednom z oltárnych obrazov (Papajík 2016, 248).

Správa kaplnky v čase poklesu počtu pútnikov

Štyri veľké látkové relikvie z Aachenu boli i na konci 15. storočia stredobodom záujmu pútnikov. Fridrichovi III. a Maximiliánovi I. ich dokonca prezentovali v roku 1486 mimo tradičného sedemročného cyklu. Fridrich teda dobre poznal ich hodnotu (Kraus et al. 2015, 306-307). V roku 1489, na sklonku svojho života, putoval do Aachenu aj biskup Urban Dóczy z Jágru, uhorský kráľovský miestodržiteľ. Pri tej príležitosti daroval chrámu striebornú polfigúrku Panny Márie s dieťaťom (Kraus et al. 2015, 331, s chybou v datovaní).

Z obdobia vlády Mateja Korvína (1458 – 1490) ale nie sú známe žiadne doklady o menovaniach kaplánov do uhorskej kaplnky. Nepoznáme mená duchovných, nenachádzajú sa v archívnych fondoch, edíciách historických prameňov ani v odbornej literatúre. Na druhej strane to však okrem pramennej núdze mohlo súvisieť aj s Matejovými konfliktnými, až nepriateľskými vzťahmi s cisármi Fridrichom a Maximiliánom počas jeho vlády. Ich vzájomné spory sa týkali predovšetkým území Dolného Rakúska a časti Štajerska, Korutánska a Kranska (Kraus et al. 2014, 475-477). Na sklonku svojej vlády sa Matej ocitol v akejsi medzinárodnej izolácii, jeho širšie uznanie v zahraničí chýbalo a navyše pochádzal z menej urodzeného rodu.

Dobré vzťahy nemal ani s mnohými uhorskými cirkevnými hodnosťarmi, azda najhoršie s Jánom Vitézom zo Zredny, prímasom a ostrihomským arcibiskupom (1465 – 1472). Slabinou spravovania uhorskej kaplnky v Aachene bola na sklonku stredoveku aj málo pružná komunikácia medzi vzdialenými svetskými a cirkevnými inštitúciami, jej administratívna náročnosť, nedostatok príjmov kaplnky a napokon znižujúci sa počet uhorských pútnikov.

To, že v 2. polovici 15. storočia a v 16. storočí tento spôsob správy uhorského pútnického miesta už nebol efektívny, sa preukázalo i v prípade riadenia oltára Slovincov z roku 1495. Slovinskí pútnici mali v Aachene podobné problémy ako uhorskí. Podľa historika a filológa Jožeho Stabéja mestské rady Lubľany a Kranja, ktoré založili beneficium Oltára štyroch doktorov, si vyhradili právo menovania jeho oltárnikov. Žiaľ, v Lubľane, Kranji ani Aachene sa nenašli dokumenty, ktoré by poskytlí nejaké bližšie informácie o súvislostiach medzi zriadením oltára a jeho benefícia (Staběj 1967, 108).

Podľa Stabéja bol topograf Janez Vajkard Valvasor (1641 – 1693) prvý, kto vo svojich *Dejinách Kraňska* z roku 1689 podrobne informoval o oltári. Vyčítal Kranjcom, že mu nechceli ukázať svoje privilégia. Hrozilo im, že vďaka svojmu tajnostkárstvu stratia v Aachene právo prezentácie (*Präsentationsrecht*). Keďže Kranjci dlho k oltáru nikoho nenavrhovali, keď na nich prišiel rad, ako uvádza Valvasor, *ius praesentandi* z nedbalosti už dávno stratili (Staběj 1967, 108). Slovinská pútnická aktivita, podobne ako tá uhorská, smerovala na začiatku novoveku k neúspechu.

S meniacim sa storočím začal počet pútnikov z viacerých príčin postupne klesať. Okrem zložitej medzinárodnopolitickej situácie to mohlo súvisieť i s krízou neskorostredovekej zbožnosti.

V roku 1524 údajne putovalo cez Kolín nad Rýnom do Aachenu ešte stále dvetisíc až tritisíc pútnikov z Uhorska, Čiech a Rakúska. Potom ale v dôsledku reformácie a ozbrojených konfliktov, najmä v Porýní a Uhorsku, nastal ich prudký pokles. Napočítali ich iba sto až dvesto (1531). Podľa Franka Pohleho „udržiavať pastoračnú starostlivosť o takú malú skupinu s dvoma uhorskými kaplánmi sa nezdalo byť veľmi zmysluplné. Preto už od roku 1555 nebolo zvykom, aby kaplánov vybral uhorský kráľ, ale kapitula mariánskeho kostola. Pritom sa už neprikladal význam ich národnosti alebo jazykovej zdatnosti“ (Pohle 2005 – 2007, 379-380). Mená a menovacie, resp. poverovacie listiny ďalších uhorských kaplánov v Aachene poznáme až z 2. polovice 16. storočia – napríklad z rokov 1557, 1563 a 1606 (Tömöry 1931, 60). Ich nominácie však prechádzali cez viedenský habsburský dvor a vyberali osoby nemeckej národnosti nielen z Uhorska.

Zničujúci požiar v meste Aachen a v mariánskom dóme 2. mája 1656 napokon zdevastoval aj gotickú uhorskú kaplnku. Požiar zničil za dvadsaťštyri hodín sedem osmín mesta. Kaplnka musela byť nanovo postavená, tentokrát už v barokovom slohu. Režim jej správy sa následne zásadne zmenil.

Zhrnutie problematiky

Menovanie kaplánov v 14. a 15. storočí (od dokončenia kaplnky v roku 1366)

	MENO KAPLÁNA	ZMIENKA/ PŮVOD	VZŤAH K PANOVNÍKOVI	MENOVANIE	INŠTALÁCIA	PANOVNÍK
1.	Ján	1367 (27. 10.)	–	?	?	Ludovít I.
2.	Ján Gerlach	1381 (9. 6.)	–	?	?	Ludovít I.
3.	Pavol Scalitzer	farár Kasendorf, diecéza Bamberg	–	1410	1410	Žigmund
4.	Havel z Nižných Raslavic	kňaz diecézy Jáger	syn kráľovho notára a familiára	1417 (8.6.)	1417 (1.8.)	Žigmund
5.	Peter Vavrinec z Drienovca	kňaz arcidiecézy Ostrihom	–	1423 (25.4.)	?	Žigmund
6.	Štefan z Klužu	kňaz diecézy Alba Iulia	kráľovský kaplán	1439 (5.6.)	1439 (18.7.)	Albrecht
7.	Mikuláš Brant	kanonik z Vácu	–	1445 (13.7.)	1447 (28.6.)	Fridrich III. Ladislav V.
8.	Benedikt Winter	kňaz diecézy Győr	–	1453 (18.5.)	1453 (5.7.)	Ladislav V.

V priloženej tabuľke sme poskytli chronologický prehľad menovaní uhorských kaplánov. Čo sa týka jednotlivých kandidátov na kaplánske miesta, ich výber bol na samotných uhorských panovníkoch, prípadne im blízkych cirkevných hodnostároch. Viacerí z kráľovských radcov zastávali miesta v kancelárii či iné vysoké posty a určite tieto rozhodnutia ovplyvňovali. Na základe výskumu historických prameňov sme identifikovali mená ôsmich kaplánov v priebehu osemdesiatich

šiestich rokov. Nie je to mnoho z celkového počtu, ale absentujúce pramene neumožnili zoznam rozšíriť. Životopisy kaplánov nie sú bližšie známe, o niektorých z nich sa však dozvedáme zopár detailov – jeden z nich, Havel z Nižných Raslavíc, bol synom kráľovho notára a familiára, druhý, Štefan z Klužu, bol kráľovským kaplánom. Kaplánske benefícium v aachenskom mariánskom chráme nebolo až natoľko „lukratívne“ a ani dlhodobý odchod z Uhorska do cudziny kandidátov veľmi nelákal. S miestom sa totiž viazala povinnosť rezidencie. Menovaní boli kňazi z rôznych uhorských končín a zo Sedmohradska: z Ostrihomskej arcidiecézy a diecéz Jáger, Alba Iulia, Vác a Győr. V Aachene patrili skôr do stavu nižšieho duchovenstva a na ďalší hierarchický postup ako cudzinci medzi početným osadenstvom chrámu nemohli ani pomyslieť.

Na základe vytvoreného zoznamu kaplánov môžeme potvrdiť, že časť spomedzi nich tvorili potomkovia starších nemeckých rodov žijúcich v Uhorsku, teda okrem maďarčiny ovládali dobre aj nemecký jazyk. Jeden z ôsmich (Pavol Scalitzer) nevedel po maďarsky. On však nepochádzal z Uhorska, ale z diecézy Bamberg. Jeho menovanie teda nespĺňalo podmienky zakladateľa kaplnky kráľa Ludovíta a bolo z neznámych príčin mimoriadne.

Na základe výsledkov výskumu je zrejmé, že postup obsadenia uprázdneného kaplánskeho miesta možno zhrnúť do nasledujúcich desiatich krokov:

1. Po smrti alebo odchode aktuálneho kaplána informovali uhorského panovníka (druhý kaplán, resp. predstavení kapituly či mesta) o uprázdnení pozície do tridsiatich dní, niekedy s meškáním.
2. Uhorský kráľ vybral osobu nového kaplána buď osobným rozhodnutím, alebo prostredníctvom jemu blízkeho hodnostára.
3. V kráľovskej alebo cisárskej kancelárii vyhotovili menováciu (resp. poverovaciu) listinu.
4. Slávnostne odovzdali poverovaciu listinu vyslanému kandidátovi.
5. Kandidát sa vybral na cestu z Uhorska do Aachenu, ktorá trvala mesiac.
6. Kandidát sa s písomným poverením prihlásil u dekana Kapituly Panny Márie v Aachene.
7. Kapitula mariánskeho chrámu overila vhodnosť a rezidenciu kandidáta.
8. Kandidát zložil prísahu pred nastúpenou kapitulou a jej dekanom (vicedekanom) v sakristii kostola, spravidla do dvoch až troch týždňov od prihlásenia.
9. Prísahu kandidáta overovali dvaja svedkovia, viedli o tom krátky písomný záznam.
10. Novovymenovaný kaplán prevzal v uhorskej kaplnke jej správu, celý jej inventár a benefícium v meste.

Ak nikde tento administratívny postup neviazol, uskutočnil sa najskôr v priebehu pol roka, máme však zachytený aj prípad kaplána Mikuláša Branta, pri ktorom celý proces trval z neznámych príčin viac ako dva roky. V 16. storočí, keď počet pútnikov z Uhorska rapidne klesal, Aachenčania prestali vidieť v tomto byrokraticky zdĺhavom procese zmysel. Často sa totiž stávalo, že uhorské kaplánske miesta boli dlhší čas vakantné. Rovnako znalosť maďarského jazyka u kaplánov strácala svoje opodstatnenie. Podobná situácia nastala aj v prípade správy dvoch oltárov na poschodí domu: českého a slovinského.

Ďalšie nové podrobnosti o správe uhorskej kaplnky sú známe až od 18. storočia, po jej barokovej prestavbe v dôsledku požiaru. Spôsob jej prevádzky sa zreformoval. Podľa Franka Pohleho bola mestská rada zodpovedná za údržbu jej budovy, vyplácanie plátov kaplánom, starostlivosť o pokladnicu kaplnky a organizovanie čistenia interiéru kaplnky. Na oplátku mesto dostávalo časť príjmov tejto kaplnky. Malá rada menovala dvoch provízorov, ktorí spravovali majetok kaplnky. Za údržbu a čistenie bol konkrétne zodpovedný mešťanosta (*Schöffenbürgermeister*), za čo dostával príplatok k platu (Pohle 2005 – 2007, 379, pozn. 9). Týmto spôsobom prešla správa kaplnky z „uhorských rúk“ do područia mesta Aachen a jeho oficiálnych predstaviteľov.

REFERENCES

- A kiváltságos.* 1910. A kiváltságos ciszterci rend zirci, pilisi, pásztoí és szentgotthárdi egyesített apátságainak névtára az 1910-1911 iskolai évre. Budapest.
- Altmann, Wilhelm (ed.).* 1896 – 1897. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410 – 1437). Bd. I. Regesta imperii XI. Innsbruck.
- Beňko, Ján.* 1985. Osídlenie severného Slovenska. Košice.
- Caro, Jakob.* 1880. Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Konstanzer Konzils. In Archiv für österreichische Geschichte 59, 1-175.
- CDH.* 1829 – 1844. Fejér, Georgius (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, volumen I – XI. Budae.
- Fierens, Alphonse – Tihon, Camille (eds.).* 1928. Lettres d'Urbain V (1362 – 1370). Tome I. (1362 – 1366). Textes et analyses. [Analecta Vaticano-Belgica, volumen 9]. Rome – Paris.
- Friedrich, Gustáv.* 1997. Rukověť křesťanské chronologie. Praha.
- Hervay, Ferenc L.* 1984. Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria. Roma.
- Hilger, Hans Peter.* 1973. Der Altar des Hl. Wenzel im Dom zu Aachen. In Aachener Kunstblätter 44, 211-232.
- Hunčaga, Gabriel Peter.* 2023. Vybrané aspekty komunikačnej stratégie dominikánov na periférii latinského kresťanstva s prihliadnutím na Uhorské kráľovstvo v prvej polovici 13. storočia [Chosen Aspects of the Communication Strategy of the Dominicans on the Periphery of Latin Christianity with Reference to Kingdom of Hungary in the First Half of the 13th Century]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 16/2, 45-67.
- Kollányi, Ferenc.* 1900. Esztergomi kanonokok, 1100 – 1900. Esztergom.
- Kraus, Thomas (ed.).* 2002. Regesten der Reichsstadt Aachen. 4. Band, 1366 – 1380. Düsseldorf.
- Kraus, Thomas (ed.).* 2004. Die Aachener Stadtrechnungen des 15. Jahrhundert. Düsseldorf.
- Kraus, Thomas (ed.).* 2005. Regesten der Reichsstadt Aachen. 5. Band, 1381 – 1395. Düsseldorf.
- Kraus, Thomas et al.* 2014. Aachen von den Anfängen bis zur Gegenwart. Band 3/1: Stadtwerdung – Ereignisse. 1138 bis 1500. Aachen.
- Kraus, Thomas et al.* 2015. Aachen von den Anfängen bis zur Gegenwart. Band 3/2: Lebensbereiche. 1138 bis 1500. Aachen.
- Nemeš, Jaroslav.* 2019. Príspevok k založeniu uhorskej kaplnky v Aachene kráľom Ľudovítom I. (1360). In Historický časopis 67/1, 3-22.
- Novák, Jozef.* 2008a. Pečate miest a obcí na Slovensku I, A-M. Bratislava.
- Novák, Jozef.* 2008b. Pečate miest a obcí na Slovensku II, N-Ž. Bratislava.
- Papajík, David.* 2016. Ladislav Pohrobek (1440 – 1457) : uherský a český kráľ. České Budějovice.
- Peltzer, Rudolf Arthur.* 1906. Ein Handelsprivileg des Königs Ludwig I. von Ungarn für Aachen, 1369, März 2. In Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 28, 450-454.
- Pohle, Frank.* 2005 – 2007. Die Ungarische Kapelle des Aachener Münsters in der Gegenreformation. In Ungarn-Jahrbuch 28, 377-395.
- Sauerland, Heinrich Volbert (ed.).* 1910. Urkunden und Regesten zur Geschichte der Rheinlande aus dem Vatikanischen Archiv. 5. Band, 1362 – 1378. Bonn.
- Staběj, Jože.* 1967. Die alten Wallfahrten der Slowenen an den Rhein. In Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 78, 97-160.
- Súpis.* 1967. Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok 1, A-J. Bratislava.
- Súpis.* 1968. Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok 2, K-P. Bratislava.
- Szilágyi, Loránd.* 1934. A Német birodalom és Magyarország personális uniója 1410 – 1439. In A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve 4, 159-203.

- Theiner, Augustin (ed.). 1860. Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. 2. Ab Innocentio pp.VI. usque ad Clementem pp. VII. 1352 – 1526. Romae.*
- Thoemmes, Elisabeth. 1937. Die Wallfahrten der Ungarn an der Rhein. Aachen.*
- Thyssen, Erwin. 1910. Die Heiligtumsfahrt-Ausstellung 1909. In Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 32, 242-325.*
- Tömöry, Edith. 1931. Az Aacheni magyar kápolna története. Budapest.*
- Tóth, Norbert C. (ed.). 2007. Zsigmondkori oklevéltár X. (1423). Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43. Budapest.*
- Uličný, Ferdinand. 1990. Dejiny osídlenia Šariša. Košice.*
- Uličný, Ferdinand. 1994. Najstaršia šarišská a užská šľachta. In Štulrajterová, Katarína (ed.). Najstaršie rody na Slovensku. Zborník príspevkov zo sympózia o najstarších rodoch na Slovensku. Martin, 65-76.*

LIST OF ABBREVIATIONS

DAA = Bischöfliches Diözesanarchiv Aachen / Archivbestände Domarchiv
 LA NRW D = Landesarchiv Nordrhein-Westfalen Abteilung Rheinland / Standort Düsseldorf
 MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest
 StAA = Stadtarchiv Aachen

doc. Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD.
 Comenius University Bratislava
 Faculty of Education
 Department of History and History Didactics
 Račianska 59
 813 34 Bratislava
 Slovakia
 jaroslav.nemes@uniba.sk
 ORCID ID: 0000-0001-7015-6404
 WOS Researcher ID: ABB-9212-2020
 SCOPUS Author ID: 57192701437